

עשו העיקר עיקר

ארץ מקנה: על מה יצא הקצף?

בעומדם על גבול הארץ, כאשר כבר ידוע להם שמשה רבנו – הרועה הנאמן שהוביל אותם ממצרים ועד כאן – עומד להיפרד מהם, מנצלים בני ישראל את השעה לביירוים אחרונים. בפרשה הקודמת מצאנו את בנות צלפחד עומדות וטוענות את טענותיהן, בחששן שמא ייאספו "פני חמה"^א – מקור הוראת דבר ה' לאומה – וישאר הספק בלתי מוכרע. בפרשתנו מצטרפים אליהן בני גד ובני ראובן, המעלים עניין נוסף שאף הוא זוקק הכרעה: "הארץ אשר הָפָה ה' לפני עדת ישראל" – ארץ סיחון ועוג, שנפלו לפני משה עוד קודם שהתחיל יהושע בכיבושה של ארץ ישראל שממערב לירדן – מה טיבה? מה יעלה בגורלה?

אלו דבריהם, בתוספת הסבר להבנת מניעיהם:

ומקנה רב היה לבני ראובן ולבני גד עצום מאד ויראו את ארץ יעזר ואת ארץ גלעד והנה המקום מקום מקנה. ויבאו בני גד ובני ראובן ויאמרו אל משה ואל אלעזר הכהן ואל נשיאי העדה לאמר. עטרות ודיבן ויעזר ונמרה וחשבון ואלעלה ושָׁבָם ונבו ובען. הארץ אשר הָפָה ה' לפני עדת ישראל ארץ מקנה הוא ולעבדיך מקנה. ויאמרו אם מצאנו חן בעיניך יתן את הארץ הזאת לעבדיך לאחֶזָה אל תעברנו את הירדן.

וזו תשובת משה אליהם:

ויאמר משה לבני גד ולבני ראובן האחיכם יבאו למלחמה ואתם תשבו פה. ולמה תניאון את לב בני ישראל מעבר אל הארץ אשר נתן להם ה'. כה עשו אבתיכם בשלחי אתם מקדש ברנע לראות את הארץ... ויניאו את לב בני ישראל לבלתי בא אל הארץ אשר נתן להם ה'... ויחר אף ה' בישראל וינעם במדבר ארבעים שנה... והנה קמתם תחת אבתיכם תרבות אנשים חטאים לספות עוד על חרון אף ה' אל ישראל. כי תשובן מאחריו ויסף עוד להניחו במדבר ושחתם לכל העם הזה.

הקורא קורא ומשתומם. האומנם ביקשו בני גד ובני ראובן להניא את לב אחיהם מכיבושה של הארץ שממערב לירדן? האם יש בדבריהם כדי להעיד על מגמה הדומה לזו של המרגלים, עד שמשה רואה אותם כממשיכי דרכם? והלא יש היגיון בדבריהם. עבר הירדן

^א ראה בבא־בֵּתרא עה, א: "פני משה כפני חמה, פני יהושע כפני לבנה".

המזרחי, אף הוא ארץ־ישראל¹ מצוות התלויות בארץ נוהגות בו, אויבי ישראל הובסו וגורשו מתוכו, והדעת נותנת שבני ישראל עתידיים לשבת בו במוקדם או במאוחר. לכאורה, כל "פשעם" של שבטי רועים אלו הוא שקפצו בראש, שלא כמנהג דרך ארץ², אך האם יש בכך כדי להצדיק את חצי הביקורת החדים שהטיח בהם משה רבנו, איש האמת? תמיהה זו מתגברת למקרא תגובתם של הנאשמים:

ויגשו אליו ויאמרו גדרת צאן נבנה למקננו פה וערים לטפנו. ואנחנו נחלץ חֲשִׁים לפני בני ישראל עד אשר אם הביאֲנָם אל מקומם וישב טפנו בערי המבצר מפני ישבי הארץ. לא נשוב אל בתינו עד התנחל בני ישראל איש נחלתו. כי לא ננחל אתם מעבר לירדן והלאה כי באה נחלתנו אלינו מעבר הירדן מזרחה.

מתוך הדברים ניתן ללמוד כי לפחות אחת מן ההאשמות שהטיח משה בדוברים מופרכת מיסודה. לו אכן התכוונו שני השבטים להפריד את גורלם מזה של יתר האומה, לנחול בשלווה את עבר הירדן המזרחי מבלי לקחת חלק במלחמה שאליה התכוון העם כולו בארבעים השנים האחרונות, היינו מוצאים בפתח דבריהם הבעת חרטה, התנערות מסגנון הדברים ו"קבלה על להבא" בשינוי אורח המחשבה. אולם בני גד ובני ראובן מדברים בנחת, במתינות, כמי שיודע שכפיו נקיות ואינו בא אלא לברר לשומעו מה הייתה כוונתו מלכתחילה. מעולם לא חשבנו, הם אומרים למשה, להשתמש מן הנשיאה בנטל הלאומי. כל שביקשנו הוא לקבוע עובדות בשטח באשר לעתיד, לעת המנוחה והנחלה שתבוא לאחר המלחמה.

האם כעת ימצא משה לנכון לרכך את טון הדיבור, או אולי אף להתנצל על שחשד בכשרים? ישפוט הקורא:

ויאמר אליהם משה אם תעשון את הדבר הזה אם תחלצו לפני ה' למלחמה. ועבר לכם כל חלוצי את הירדן לפני ה' עד הורישו את איביו מפניו. ונכבשה הארץ לפני ה' ואחר תָּשְׁבוּ והייתם נְקִים מה' ומישראל והיתה הארץ הזאת לכם לאחֲזָה לפני ה'.

¹ הדיון על מעמדה של הארץ שממזרח לירדן מורכב. מחד, אין חולק על כך שמצוות התלויות בארץ נוהגות בה ושהיא כלולה בגבולות ההבטחה. מאידך, ניתן להסביר שמשה התרעם על העדפת חלקה המקודש פחות של הארץ, שהרי מעבר הירדן אין מביאים את מנחת העומר, שתי הלחם והביכורים (כלים א: ו). יתרה מזו, במקום אחר הארכנו לבאר שקדושת הארץ היא פועל יוצא של החלה הריבונית הישראלית על שטחיה. אם כן, בשעה שביקשו ראובן וגד לנחול נחלה בעבר הירדן, ביקשו לעצמם שטח שעוד לא בא זמנו להתקדש – וכמוהו כחוצה לארץ.

² ושמא ניתן ללמד עליהם זכות ולומר שביקשו להקדים רפואה למכה, שהרי ממערב לירדן עתידיים חכמים לאסור על גידול בהמה דקה (בבא־קמא ז: ז), ומה יעשו למקנה הרב שברשותם?

ואם לא תעשון כן הנה חטאתם לה' ודעו חטאתכם אשר תמצא אתכם. בנו לכם ערים לטפכם וגדרת לצנאכם והיצא מפיכם תעשו.

מדבריו של משה ניתן ללמוד שהוא אכן מקבל את ההבהרה ומבין שלא פירש נכונה את הדברים ששמע. "והייתם נְקִיִּים מֵה' וּמִיִּשְׂרָאֵל" – משמע: בדבריכם הקודמים הייתם נקיים מֵה', בוחן כליות ולב, אך הייתם צריכים לדאוג לכך שגם השומעים ידעו את אשר בלבכם, וכך תהיו נקיים גם מִיִּשְׂרָאֵל.

למרות זאת, אין כאן ריכוך ואין כאן התנצלות. אדרבה, משה מנסח את דבריו בתנאי כפול – לשון משפטית קשיחה שנועדה לסתום כל פרצה אפשרית בפרשנות הדברים ולמנוע כל מקרה של רמאות: **אם תחלצו** – והיתה הארץ הזאת לכם... **ואם לא תעשון כן** – לא^ד. מסגנון זה אנו מבינים שבני גד ובני ראובן לא הצליחו להפיג את חששותיו ואף לא לשכך את חשדותיו; ועדיין אין אנו יודעים במה חטאו ועל מה יצא הקצף הגדול.

נחלה מבוהלת

בחילופי הדברים מובלעות חזרות שבהן שב כל צד ומנסח את דברי חברו, בשינויים מועטים. הראשונה והידועה שבהן נוגעת לסידורים הטכניים של ההתיישבות הזמנית בעבר הירדן המזרחי, עד תום מלחמת כיבוש העבר המערבי.

בני גד ובני ראובן מבהירים שמלכתחילה היה בכוונתם להשתתף בלחימה, ומציעים: "גדרת צאן נבנה למקננו פה וערים לטפנו". בתגובתו, הופך משה את סדר הדברים: "בנו לכם ערים לטפכם וגדרת לצנאכם". על כך מעיר רש"י: "חסים היו על ממונם יותר מבניהם ובנותיהם, שהקדימו מקניהם לטפם. אמר להם משה: לא כן, עשו העיקר עיקר והטפל טפל, בנו לכם תחילה ערים לטפכם ואחר כך גדרות לצנאכם".

לכאורה, אין כאן אלא הערה מוסרית אגבית, לא עניין עיקרי. אמנם מדרש חכמים, שממנו לקח רש"י את הדברים, מייחס להם חשיבות גדולה הרבה יותר:

דבר אחר: "ומקנה רב" – זה שאמר הכתוב "לב חכם לימינו ולב כסיל לשמאלו"^ה. "לב חכם לימינו" זה יצר טוב, שהוא נתון בימינו, "ולב כסיל לשמאלו" זה יצר הרע, שנתון בשמאלו.

^ד פסוקים אלה מהווים מקור הלכתי עיקרי לדיני חוזים, מסמך הנחתם בין שני צדדים שאינם מסתמכים על אמון הדדי, כאשר המשנה קובעת כי "כל תנאי שאינו כתנאי בני גד ובני ראובן – אינו תנאי" (קידושין

ג: ד).

^ה קהלת י ב.

דבר אחר: "לב חכם לימינו" אלו הם הצדיקים, שהן נותנין לבם לתורה שהיא מימין, שנאמר "מימינו אש דת למו", "ולב כסיל לשמאלו" אלו הן הרשעים, שהן נותנין לבם להעשיר, שנאמר "בשמאלוה עשר וכבוד".¹

דבר אחר: "לב חכם לימינו" זה משה "ולב כסיל לשמאלו" אלו בני ראובן ובני גד, שעשו את העיקר טפל ואת הטפל עיקר, שחיבבו את ממונם יותר מן הנפשות, שהן אומרים למשה "גדרת צאן נבנה למקננו פה וערים לטפנו", אמר להם משה: אינה כלום, אלא עשו את העיקר עיקר, תחילה "בנו לכם ערים לטפכם" ואחר כך "וגדרת לצאנכם"...

אמר להם הקב"ה: אתם חיבתם את מקנכם יותר מן הנפשות, חייכם – אין בו ברכה. עליהם נאמר: "נחלה מבהלת בראשונה ואחריתה לא תבךך"²...

בשרשרת של דרשות מייחסים חכמים את בקשתם של בני גד ובני ראובן ל"לב כסיל", ובכך משייכים אותה לעצת היצירה-הרע, לתאוות הממון ובמשתמע גם למאיסת התורה. אם נחבר את כל נקודות הביקורת השונות – אלו המפורשות בדברי משה רבנו ואלו המבוארות במדרש – הרי שבני ראובן ובני גד חשודים במאיסת תורה, במאיסת הארץ, בפרישה מן הציבור בשעת מלחמה ובתאוות ממון מבהילה שגברה אף על ערכם של חיי אדם.

יתרה מזו, המדרש מוסיף שכבר מאותה שעה נחרץ גורלם לעתיד לבוא: "נחלה מבהלת בראשונה ואחריתה לא תבךך". אכן, יושבי עבר הירדן המזרחי היו הראשונים לגלות על-ידי מלכי אשור.³

נשים את עצמנו לרגע בנעליו של הסנגור. מאיסה בתורה – על יסוד אילו ראיות? מאיסה בארץ – והלא כל רצונם הוא לנחול נחלה בארץ. פרישה מן הציבור – "ואנחנו נחלץ חשים". תאוות ממון – האומנם? והרי כל מי שהיה לו אי פעם עסק עם עדר של בהמות מבין שכשנמצאים בשטח בלתי מיושב, הדאגה הראשונה היא לכינוס העדר במתחם מגודר. זאת, לא מפני שהעדר חשוב יותר מן הנשים והטף, אלא משום שהוא עלול להתפזר לכל רוח בתוך זמן קצר.⁴

¹ דברים לג ב.

² משלי ג טז.

³ שם כ כא.

⁴ במדבר רבה כב: ט.

⁵ שם כב: ז.

⁶ מצד אחר ניתן להקשות: האם אכן הקדמת הבהמה לאדם תמוהה כל כך? והרי הלכה מפורשת היא: "אסור לאדם שיאכל קודם שיתן מאכל לבהמתו, שנאמר: 'ונתתי עשב בשדך לבהמתך' (דברים יא טו) והדר 'ואכלת ושבעת'" (ברכות מ, א). אך עיין דברי מרן הרב זצ"ל (עין-אי"ה ברכות ו: כו), המבהיר שבוודאי

משה עצמו, לכאורה, צריך היה לדעת שסדר הקדימות הביצועי אינו זהה לסדר הקדימות הערכי. כארבעה עשורים קודם לכן ניצח על פרטי מלאכת המשכן המורכבת, ולמד שיעור זה מפיו של בצלאל. כזכור, משה פתח את ציווי מלאכת המשכן במעשה הארון, ובכך עורר את תמיהתו של בצלאל: "כלים שאני עושה – להיכן אכניסם?"²³ אלא תחילה יש לעסוק במסגרת, ורק לאחר מכן ניתן להשקין בתוכה את האור. דברי בצלאל התקבלו על דעתו של משה, ששיבחו: "שמא בצל-אל היית וידעת?!"²⁴

בכל זאת, משה ממאן להירגע ועומד על דבריו ועל סגנון יחסו למשאלתם של שני השבטים. לא נחה דעתו עד שהוא מצמיד אליהם את מחצית שבט המנשה, שלא היו בסוד המזימה ולא נפל פגם בכוונתם או בדיבורם, כדי שיעגנו את שייכותם לכלל ישראל ולאֶרֶץ־ישראל שממערב לירדן²⁵.

חכמתו של משה

ימים הגידו שהיה בסיס לחששותיו של משה. האשמות חמורות תלה בשני השבטים הללו, ואלו אכן נתקיימו בהם. העדויות לכך מפוזרות בין פסוקים, מדרשים ועובדות היסטוריות, אך ניתן לקבץ אותן יחד:

הגמרא מספרת ש"בגלעד שכיחי רוצחים"²⁶, משמע: רמתם הרוחנית של יושבי עבר הירדן המזרחי הייתה נמוכה ביחס לזו של אחיהם מן המערב, מה שמצביע על מידה מסוימת של מאיסת התורה וזלזול בערכם של חיי אדם. בנוסף, בימי דבורה נחלצו שבטי ישראל למלחמה ביבין מלך חצור, אולם ראובן העדיף להתבונן בנעשה מן הצד²⁷ – והרי פרישה מן

אין כאן קביעה שהבהמה קודמת לאדם, אלא מדובר בהדרכה בעלת ערך חינוכי: א. ללמדנו הכרת הטוב כלפי היצורים החיים המסייעים לנו בעבודת האדמה; ב. לדאוג למי שחסרון האוכל הזמני מצער יותר ממה שהוא מצער את האדם; ג. הקדמת הבהמה לאדם בשעת הסעודה מבליטה את יתרוננו האמיתי של האדם עליה, שאינו במסגרת חיי החומר אלא במסגרת חיי הרוח.

²³ ברכות נה, א.

²⁴ עיין העמק דבר לדברים ג טז ד"ה ולראובני ולגדי: "ונראה דבשביל שראה משה רבנו דבעבר הירדן כוח התורה מעט, כמו שכתבתי לעיל בשם אבות דרבי נתן, על כן השתדל להשתיל בקרבם גדולי תורה שיאירו מחשכי ארץ באור כוח שלהם, וכתוב: "מני מכיר ירדו מחקקים" (שופטים ה יד). היינו גדולי תורה ראשי ישיבות... ומזה ילמדו לדורות להשתדל לדור במקום תורה דווקא, כי בזה תלוי חיי ישראל", עיין שם.

²⁵ מכות ט, ב (תרגום: בגלעד שכיחים הרוצחים).

²⁶ "בפלגות ראובן גדלים חקקי לב" – רוצה לומר: אם כל השבטים האלו לא פחדו מלרדת למלחמה אם בעבר ואם בהווה ואם בעתיד, לזאת 'בפלגות ראובן', רוצה לומר במה שראובן נחלק ונפרד מן המלחמה ההיא, 'גדלים' המה 'חקקי לב', רוצה לומר: הנה ראוי לחשוב רבות מחשבות לב להבין הדבר מה זה היה לו שנחלק מן המלחמה" (שופטים ה טו, מצודת דוד); "למה ישבת בין המשפטים" – והם מערכות וגדרות

הציבור בשעת מלחמה. בעת גלות ישראל, גלו יושבי עבר הירדן המזרחי תחילה – ומכאן ראייה לזיקתם הרופפת אל קדושת הארץ.

אם כן, כמה גדולה הייתה חכמתו של משה, שידע לזהות את הסכנה הגלומה באורח מחשבתם של בני ראובן ובני גד כבר בראשית הקדומה ביותר של פירודם מאחיהם. מה שעורר את חשדו היה עצם המחשבה על המקנה הרב בשעה מרוממת זו, שבה ניצבים בני ישראל בשער קדושת הארץ. בעוד הכול נערכים ליום שבו יפסיק המן לרדת משמים ואת לחמם יוציאו בכפיהם מן הארץ, בעוד הוא עצמו מתחנן ונכסף כל כך להיכנס אל האדמה הטובה הזו ולקיים את מצוותיה, עסוקים הללו בדאגה לרכושם ובספקולציות אודות הצעד הרווחי ביותר עבורם. אין פגם בשיקולי ממון, אך העיתוי מלמד על שיבוש ערכי משמעותי.

מתוך נקודת מוצא זו, באים דבריהם השניים של שני השבטים ומוסיפים חטא על פשע: תחילה הם מזכירים את הדאגה לצאנם, ורק לאחר מכן את הדאגה לנשיהם ולטפם. יודע משה היטב שהצדק עמם, שהלוגיסטיקנים הם המדברים אליו כעת ולא דווקא המחנכים והמנהיגים הרוחניים. אך על עובדה זו עצמה יוצא קצפו: מדוע אתם עושים את הטפל לעיקר? אמת שאת גדרות הצאן יש להקים תחילה, אך לא עליהן יש לדבר תחילה! הזכרנו לעיל את השבחים שחלק משה לבצלאל, שהבין מדעתו שיש להקדים את מעשה המשכן למעשה הארון, אולם גם משה עצמו לא חזר בו ממה שפירש את עניינו של הארון תחילה. מעשה לחוד ודיבור לחוד. כאשר עושים, פועלים על-פי הגיונו של בצלאל: תחילה המסגרת ולאחר מכן התוכן; אך כאשר מדברים, כשהשפתיים נותנות ביטוי לרחשי הלב, אנו מצפים לשמוע תחילה על העיקר – על הלב – על המקום שבו קשורה מחשבתו של הדובר. דבריהם של שני השבטים הביעו זאת היטב, ומשה שמע ונתקף דאגה. כל מה שעתיד לבוא עליהם, גלוי וידוע היה לפניו כבר מאותה שעה.

עיקר וטפל בחינוך

דברים רבים דיבר משה באוזני ישראל לקראת הסתלקותו מעמם, והם מיוחדים בסגנונם ובצביונם משאר דברי התורה. בפרט לאורך דבריו במשנה-יתורה, חומש דברים, הוא נותן את דעתו להדריך את צאן מרעיתו בכל אופן שניתן להעלותו על הדעת, כך שתהיה כניסתם אל הארץ סוף דבר – ביאה שאין אחריה גלות. נראה לומר שגם בפרשיות אלו, יש לקרוא את הדברים מתוך אותה פרספקטיבה. אזהרותיו של משה לבני גד ולבני ראובן הן בעלות חשיבות עליונה לבניין האומה ולביסוס אחיזתה בארצה.

אחד התחומים הדורשים שיקול זהיר במיוחד של עיקר וטפל הוא חינוך הילדים. הפסוק מתאר את הנער כחץ שלוח – "כחצים ביד גבור כן בני הנעורים"^{טז} – כשכל סטייה זעירה בתחילת הדרך עלולה להרחיק אותו מרחק רב ממטרתו. כל הורה ומחנך רוצה לתת לילד הנתון באחריותו כל שביכולתו כדי להעמידו על רגליו מכל הבחינות: שיהיה ליהודי ירא־שמים, שיהגה בתורת ה' יומם ולילה, ששמירת ההלכה תהיה נר לרגליו, שיהיו בו דרץ־ארץ ומידות טובות, שיהיה בעל כשרון מעשי שיאפשר לו לתרום לשליחותו של כלל ישראל ולממש גם את שליחותה הפרטית של נשמתו המיוחדת בעולם. בנוסף, חשוב גם להכשיר אותו למצוא את פרנסתו, ולשם כך יש לדאוג להשכלתו הכללית.

הרצונות רבים, אך כיצד ניתן להוציאם אל הפועל במציאות שבה משאבי הזמן, התקציב וכוח האדם מוגבלים? יהודים יראי שמים בדרך כלל אינם מתלבטים באשר למשקל הכמותי של התחומים השונים. ברור שלימודי הקודש תופסים את מקומם בראש סדר העדיפויות, ושעות הלימוד המוקדשות להם יהיו רבות יחסית. אך בכך לא די. את המסרים העמוקים והמשפיעים ביותר סופג הילד לא מן ההצהרות הכלליות שבתחילת שנת הלימודים, אלא דווקא מן הדרך שבה הן יוצאות אל הפועל יום יום ושעה שעה; יש ולא שיחה חגיגית מראש הישיבה נחרתת בנפש לשנים הבאות, אלא דווקא תגובת האם לציון נמוך במתמטיקה או הערה ש"זורק" האב כבדרך אגב.

מספר דוגמאות, חיוביות ושליליות, לתופעה זו:

במה פותחים את היום בבית הספר? לאיזה מקצוע מקדישים את השעות שבהן המוח עירני וצלול, ויכולת הריכוז של הילדים הצעירים עודנה גבוהה יחסית? יש שיאמרו – מתמטיקה, יש שיאמרו – תורה, נביא, משנה וגמרא. יש שיתווכחו: ודאי שלימודי הקודש הם העיקר, אך המורה למתמטיקה לא פנוי בשעות אלו... אך גם אם יש צדק בטענתם, אין זה השיקול היחיד. הצבתו של מקצוע כלשהו בשעת הלימודים הראשונה מעבירה מסר ברור: זה העיקר. אם כן, השאלה היא מהו העיקר עבורנו.

כיצד מתייחסים להתנגשויות בין הצרכים השונים? בניית מערכת שעות, ועוד יותר מכך האחריות לקיומה השוטף, היא מלאכה מורכבת ומרובת הפתעות. שני מורים חולים – האחד מלמד פרשת־שבוע והאחר מלמד ספרות. בחדר המורים ממתין רק מורה מחליף אחד, וביכולתו ללמד את שני המקצועות. מה תהיה הבחירה? איזה מקצוע יספוג את הפגיעה?

^{טז} תהלים קכז ד.

צהריים טובים כיתה י"א, יום גדול הגיע, בחינת המתכונת במתמטיקה לתלמידי 5 יחידות-לימוד, המונים כשליש מתלמידי הכיתה. אחת הכיתות נדרשת לפנות מקום לשם קיום הבחינה, ותלמידיה יכולים לצאת וללמוד בחצר, בתנאים קשים יותר. איזו כיתה תיבחר לשם כך, זו שבה לומדים כעת גמרא או זו שבה מתקיים שיעור בפיזיקה?

את אחת הדוגמאות הטובות ביותר להבחנה בין עיקר וטפל במערכת החינוך חוויתי על בשרי כנער בישיבת מרכז הרב לצעירים. מורנו הרצי"ה זצ"ל הקפיד מאוד על כך שלימודי אנגלית ייערכו מחוץ לכותלי הישיבה. רבים תמהו: מה הטעם בכך? מאחר וכבר נתקבלה ההכרעה בלחץ ההורים ללמד לימודי חול בישיבה, מדוע להוסיף טרחה וביטול תורה ולזכות את הנערים ב"שכר פסיעות" לכיתה המרוחקת? אין זאת אלא שבכך ביקש הרצי"ה לשגר מסר סמוי עבורנו, תלמידי: גם אם הוחלט ללמוד אנגלית, זיכרו שאין זה עיקר.

אין ספק שבהקפדה זו הלך הרצי"ה בעקבות אביו, מרן הרב זצ"ל, שנתן דעתו על העיקר והטפל בחינוך בשעה שכלל ישראל ניצב על פרשת דרכים רוחנית, תרבותית, מעשית וחינוכית. בעולם הישן, הן בארץ ישראל והן בחוצה לארץ, התנהל החינוך ברוב מושבות ישראל על טהרת הקודש. אמנם בדורו של מרן הרב זצ"ל ידע החינוך היהודי תמורות רבות וטלטלות קשות שזעזעו את יסודותיו.

רוחות הזמן המעיטו את הדבקות בתורה ומנגד הגבירו את השאיפה להשכלה כללית, מתוך שלל טעמים: החל מדאגה לפרנסה טובה, עבור דרך הרצון להתערות בחברה הגויית וכלה בתשוקה לתרום לכינונה של מדינה עברית עצמאית, שתוכל להיבנות רק על-ידי אנשים משכילים בעלי שלל כישרונות מבורכים. תלמידי חכמים גדולים באותו הדור יצאו למלחמת חורמה כנגד שינויים במוסדות החינוך, ודרשו שלא לשנות מאומה מסדריהם המקודשים. מרן הרב, בלשון מתונה יותר אך במלוא הלהט והתוקף, האריך להסביר את חשיבות העניין באיגרת ששיגר אל עורך עיתון "החבצלת", ולהלן תורף דבריו:

מטרת החינוך היא להכשיר את האדם לצורתו המתוקנת, שהנקודה המרכזית שבה היא לעשותו טוב וישר. מאז אשר החל אברהם אבינו לקרוא בשם ה', הייתה לנו לנחלה כי כל מה שתהיה מושרשת בלבו של אדם יותר הקריאה בשם ה', כן יגדל טובו ויושרו, ויהיה יותר מאושר לעצמו ולחברה כולה. כנסת ישראל נתייחדה מכל האומות להרים ברמה את הדגל של החלטה זאת בעולם, שהטוב והיושר של האדם היא התכלית היותר נשגבה שלו, ושהקריאה בשם ה' והשרשת ידיעה זו היא ההכשרה היותר בטוחה למגמה זו, עד שהמגמה וההכשר הנם דבר אחד ולא יתפרדו.

וכאשר לתכלית השרשת הקריאה בשם ה' בלב ונפש, ביחיד ובאומה בכללה, דרוש תלמוד קבוע משחר טל הילדות של האדם, על כן לקח מקום בראש החינוך הישראלי תלמוד תורה – ודווקא תלמוד תורה – ולא ידיעות אחרות, שאין מטרתן כי אם להכשיר את האדם למלחמת החיים, ולא לעשותו טוב וישר לפני ה' ואדם. זאת היא הדרך העתיקה, אשר בה הלכו אבותינו מעולם, ועל-פי דרך זה נשמר שם ישראל בכלל, והצליחו גם עשו פרי, שיצאו מגדולי הדורות המצוינים מאורי אור בעד האומה ובעד כל העולם כולו. הכשרת האדם למלחמת החיים נחשבה בנו תמיד למדרגה השנייה של צדדי החינוך, ולא עצם מטרתו.

ברבות הימים עברו על ראשנו גלי הזמן, ועם ישיבתנו בארצות הגויים, אשר המטרה הראשית של חינוכם אינה כי אם ההכשרה של האדם למלחמת החיים, והדרישה של הטוב והיושר – וקל-וחומר הקריאה בשם ה', שהיא הבסיס שלה – גם אחר שספגו מעט מזה אל תוכם על-ידי צינורותינו, נחשבו בכל זאת לטפל נגד ההכשר אל החיים החומריים ומלחמתם, חדר גם בנו רוח כזה. ורבים מאוד הם לדאבוננו אשר שכחו את צורת החינוך העיקרית שלנו, וישכיחו מבתי לימודיהם את הראשיות של מטרת היושר והטוב ואת הקריאה בשם ה' הקשורה בה, ויטביעו את חותם החינוך כולו רק על הכשרת החיים הזמניים, במלחמתם ותאוותיהם. האומה בכללה חשה וגדוליה הכירו את הסכנה הצפויה מזיוף חותמנו זה. ולשם דגל מלחמה נקבע, בחזקת-יד ובמסירות-נפש, נגד כל גלי הזמן, חותם צר על בתי החינוך העתיקים, שיהיו מיוחדים רק לרוח ישראל ומטרתו המיוחדת, והטפל של מלחמת החיים יבוקש מן הצד, באופן אשר ייודע כי יש הבדל בין קודש לחול. הידיעה הברורה, שנצח ישראל לא ישקר, וכי למרות כל צורכי הזמנים, המשתנים ומתחדשים, היסוד הראשי קבוע הוא ועומד: מלכות ה' וממשלתו, הכשרת האדם והאומה ללכת בדרכיו, המושפעת מהחינוך היסודי, המיוחד בלא שום שיתוף רק לתלמוד תורה, זהו עומד לעד.¹⁷

עד כאן – בירור היסודות: מהו העיקר עבורנו, מהו הטפל עבורנו. איך שופט העולם הגדול את המושגים הללו, ואיך אנו נדרשים לשפוט אותם על-פי המורשת והייעוד המיוחדים לנו. לימודי החול הם אמצעיים כדי לעמוד במלחמת החיים, בבחינת "חייב אדם ללמד את בנו אומנות", אך אינם תכלית החיים. לעומתם, התורה מלמדת אותנו לעשות הטוב והישר ולהגדיל שם שמים, וככל שגדלה בנו המודעות לכך כך גדלה התביעה מאתנו להידבק לעסוק בתורה הקדושה כדי להידבק על ידה בדרכי ה' – שכן דבקות זו היא עיקר ותכלית

¹⁷ איגרות הראי"ה, קע.

החיים. בהמשך דבריו מתייחס מרן הרב זצ"ל למשימה המורכבת של ניהול היחסים בין העיקר והטפל:

גם אלה אשר החיים הכבידו עליהם את אכפם, והם מרגישים לחץ כבד ברוחם מדאגת החיים הזמניים של בניהם, והרשו להם לצרף לתכונת החינוך חול אל הקודש, אל נא ישכחו כי צירוף זה צריך שמירה גדולה, שלא יבוא הדבר לידי זיוף המטבע החינוכית שלנו בכלל, וזה צריך בכל מקום להיות משונן וניכר, ויותר מכל בארץ הקודש, אשר בה צריך להשתכלל רוחנו העיקרי, בצורתו המיוחדת לנו, השונה מכל העם אשר על פני האדמה. אל נא ישכחו כי לא שפות זרות, לא לימודים שמגמתם היא הכשרות חומריות, יצאו ביחוד מציון – אלא "כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים"^{י"ח}.

"נאמנים פצעו אוהב"^{י"ט}, דברי כיבושין ותוכחה הנאמרים מלב טהור ומלא אהבה ורצון בהצלחתנו ובצמיחתנו. נאמנים במיוחד תוכחותיו של ענק רוח כמרן הרב זצ"ל, שכל חכמות העולם לא היו זרות לרוחו הגדולה והטהורה, ושהעלאת קרנם של ישראל בעולם כולו הייתה החזון היקר לו מכול. אין ספק שהרב זצ"ל הבין היטב שעצמאות עם ישראל בארצו כרוכה בקיומם של מדענים יהודים, חקלאים יהודים, תעשיינים וכלכלנים יהודים, סופרים, אמנים ואנשי רוח. אמנם כמנהיג ומחנך שעניני צופות הן לעומק והן למרחק, ידע גם ידע שלצורך הגשמת חזון מורכב כל כך יש צורך ביסודות חזקים, ברורים וטהורים, שבראשם תביעתו של משה רבנו: "עשו העיקר עיקר והטפל טפל".

^{י"ח} ישעיהו ב ג.

^{י"ט} משלי כז ו.